

Zpráva Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 16.06.1976, sp. zn. Tpjf 30/76, ECLI:CZ:NS:1976:TPJF.30.1976.1

Číslo: 41/1976

Právní věta:

Zpráva o výsledcích průzkumu soudní praxe při rozhodování o dokonaných trestných činech vraždy podle § 219 tr. zák. a trestných činech ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák., o nichž bylo pravomocně rozhodnuto soudem v letech 1973 až 1974

Soud: Nejvyšší soud ČSSR

Datum rozhodnutí: 16.06.1976

Spisová značka: Tpjf 30/76

Číslo rozhodnutí: 41

Číslo sešitu: 8

Typ rozhodnutí: Zpráva

Hesla: Dokazování, Důkaz znalecký, Loupež, Nedbalost, Okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, Příčetnost zmenšená, Souběh, Těžší následek, Trest smrti, Ublížení na zdraví, Ukládání trestu, Úmysl nepřímý, Vražda, Zavinění, Znásilnění

Předpisy: 140/1961 Sb. § 3 odst. 4

§ 108 odst. 2

§ 109

§ 110

§ 116 odst. 1

§ 13

§ 158 odst. 3

§ 2 odst. 6

§ 219

§ 220 odst. 3

§ 222 odst. 1

§ 23 odst. 1

§ 234 odst. 1

§ 234 odst. 3

§ 241 odst. 1

§ 241 odst. 3 141/1961 Sb. § 2 odst. 5

§ 25

§ 29 odst. 1

§ 29 odst. 1 písm. a

§ 29 odst. 1 písm. b

§ 29 odst. 2
§ 29 odst. 3
§ 29 odst. 4
§ 31 odst. 1
§ 31 odst. 3
§ 316 odst. 2
§ 32
§ 32 odst. 1
§ 32 odst. 2
§ 33 písm. b
§ 33 písm. e
§ 33 písm. f
§ 34 písm. b
§ 351 odst. 1 59/1965 Sb. § 9
§ 39a odst. 2 písm. c)
§ 39a odst. 3
§ 4
§ 4 písm. b)
§ 40 odst. 1
§ 40 odst. 3
§ 62
§ 72
§ 72 odst. 2 písm. b
§ 72 odst. 3
§ 72 odst. 4
§ 72 odst. 5
§ 79 odst. 1
§ 79 odst. 2
§ 9 odst. 2

Druh: Rozhodnutí ve věcech trestních

Sbírkový text rozhodnutí:

Trestný čin vraždy podle § 219 tr. zák. patří k nejzávažnějším druhům kriminality, který vážně znepokojuje široké vrstvy občanů. Rozhodnutí soudů o těchto trestných činech veřejnost sleduje se zvýšenou pozorností. Závažnost, ale i obtížnost rozhodování na tomto úseku vyplývá též z toho, že za trestný čin vraždy je možno uložit výjimečný trest smrti a po novele k trestnímu zákonu z roku 1973 také výjimečný trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let.

Trestní kolegium Nejvyššího soudu ČSSR provedlo v součinnosti s nejvyššími soudy republik průzkum soudní praxe při rozhodování o dokonáných trestných činech vraždy ve věcech pravomocně skončených v roce 1973 s cílem získat poznatky o povaze a formách těchto trestných činů a osobách pachatelů, zhodnotit praxi soudů při rozhodování o vině (se zvláštní pozorností k subjektivní stránce § a o trestu (včetně aplikace novelizovaného ustanovení § 29 odst. 3 tr. zák.) a orientovat výkon dozoru nejvyšších soudů republik na zákonnost rozhodování krajských soudů o těchto trestných činech. Při svých zobecňujících závěrech vycházelo trestní kolegium též z poznatků získaných sledováním rozhodování nejvyšších soudů republik ve smyslu § 27 odst. 1 zák. č. 36/1964 Sb. ve znění zák. č. 156/1969 Sb. a při přezkoumávání zákonnosti pravomocných rozsudků, jimiž byl uložen trest smrti (§ 316 odst. 2 tr. ř.).

K témuž cíli provedlo trestní kolegium dodatečně doplňkový průzkum rozhodování o trestných činech

vraždy ve věcech pravomocně skončených v roce 1974 a dále o trestných činech ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. ve věcech pravomocně skončených v letech 1973 až 1974.

A.

Trestné činy vraždy

I.

Pokud jde o dynamiku této trestné činnosti, nedochází již po řadu let k výraznějším změnám. Za posledních 19 let, tj. v letech 1956 - 1974, bylo za trestný čin vraždy (včetně pokusu tohoto trestného činu) pravomocně odsouzeno ročně v průměru kolem 90 osob, i když se v některých letech projevovaly výkyvy. V SSR je výskyt trestných činů vraždy v poměru k ČSR relativně vyšší než u jiných druhů trestné činnosti.

Povaha trestných činů vraždy, o nich soudy rozhodly pravomocně v letech 1973 až 1974, zůstává i z hlediska forem provedení a motivace v podstatě stejná jako v letech předcházejících. Případy vraždy spáchané po delší promyšlené přípravě nebo vraždy organizované více spolupachateli se nevyskytly.

Pokud jde o formy provedení trestných činů vraždy, použili pachatelé k jejich spáchání většinou různých bodných, sečných nebo tupých nástrojů, pro ně snadno dosažitelných (nože, sekery, břitvy, železné tyče, krumpáče, klacky, cihly) nebo střelné zbraně. V ostatních případech byl čin proveden zardoušením, svitplynem apod. Volba použitých nástrojů a intenzita útoků byly často výrazem vysokého stupně agresivity pachatelů ve vztahu k předmětu útoků. Nezřídka se útoky v takových případech vyznačovaly vyšší mírou surovosti a bezohlednosti, zejména u některých loupežných vražd nebo vražd spáchaných sexuálně úchylnými pachateli.

Motivem trestných činů vraždy byly nejčastěji konfliktní situace, zejména v rodinných vztazích (žárlivost), zpravidla po déletrvajícím frustraci nebo pod vlivem afektu. Strach pachatele z vyrazení jeho trestné činnosti byl motivem zavraždění žen po jejich předchozím znásilnění. Několik vražd bylo spácháno pod vlivem sexuální deviace pachatelů. K úmyslnému usmrcení občanů docházelo poměrně často ve spojení s loupeží nebo krádeží, když rozhodnutí usmrtit jiného pojali pachatelé zpravidla až po realizaci svého záměru opatřit si finanční prostředky trestným činem. Jen ojediněle šlo v těchto případech o usmrcení zamýšlené pachatelem předem. Několik vražd bylo spácháno v reakci na hrubé a násilné jednání poškozeného, resp. z nenávisti k poškozenému.

Poměrně značný byl počet vražd spáchaných pod vlivem požití alkoholických nápojů nebo v souvislosti s ním. Požití těchto nápojů působilo zpravidla jako spouštěcí mechanismus, resp. jako potencující činitel zjištěných motivací.

Z hlediska osob pachatelů je pozoruhodná skutečnost, že trestné činy vraždy byly spáchány převážně osobami mladými ve věku od 19 do 29 let. Podíl mladistvých na celkovém počtu pachatelů odsouzených pro tyto trestné činy činil ve zkoumaném období 6,8

Mezi pachateli trestných činů vraždy se vyskytují výrazně častěji osoby se sníženým, resp. defektním intelektem. Psychika pachatelů je často narušena nebo ovlivněna různými poruchami v oblasti rozumových schopností (oligofrenie různého stupně), nepříznivým vývojem osobnostní struktury nebo různými povahovými odchylkami těžšího a trvalého rázu (psychopatie) či nadměrným požíváním alkoholických nápojů. Zvláštní skupinu tvoří pachatelé vyznačující se deformacemi nebo výrazným zvýšením sexuálního pudu nebo zvláště nebezpečnými úchylnými sexuálními, mnohdy s rysy sadismu. Řada pachatelů trestných činů vraždy, zejména vražd spáchaných brutálním způsobem, vyšla z neuspořádaných a morálně narušených rodinných poměrů.

U pachatelů s psychickými úchylkami (především psychopatie a sexuální deviace) nejde o chorobný proces (stav), nýbrž o nepříznivou celoživotní strukturu osobnosti, resp. o výskyt jednotlivých nevhodných jejích rysů. Nejvyšší psychické funkce, které rozhodují v poslední instanci o tom, zda je člověk správně orientován v okolí i ve svém vnitřním životě, zda je schopen řádně udržovat hierarchii hodnot a přiměřeně k tomu řídit své chování, jsou u psychopatů zachovány. Psychopaté mají možnost myslet i jednat v podstatě jako lidé normální, i když cesta k dodržování občanských norem je pro ně mnohem svízelnější. V normálním člověku jsou pevně zakotveny vnitřní mechanismy, které v podstatě požadavky společenské morálky schvalují. Tyto téměř automatické mechanismy u mnoha forem psychopatií nejsou vyvinuty (např. anetičtí psychopaté jsou schopni rozumově odhadnout důsledky svých činů, protože však nemají ony automatické citové zábrany a rozumový výhled nestačí, vyskytuje se u nich trestné jednání mnohem častěji než u lidí stejné inteligence a ve stejných kulturních podmínkách). V případě pochybností o povaze a intenzitě abnormality pachatele takového typu bude vždy prospěšné vyjádření znalce.

II.

Závažnost trestných činů vraždy vyžaduje důsledné dodržování obecné zásady trestního řízení, aby rozhodování soudů se opíralo vždy o spolehlivé zjištění a správné zhodnocení všech okolností, které objasňují objektivní i subjektivní znaky těchto trestných činů.

Zjišťování a hodnocení skutečností rozhodných z hlediska objektivních znaků trestného činu vraždy (jednání, následek, příčinná souvislost mezi jednáním a následkem) nepůsobí zpravidla soudům obtíže a je bez podstatnějších nedostatků.

V rozhodnutí krajského soudu byla řešena otázka, zda jde o dokonáný trestný čin vraždy v případě, kdy dojde k tzv. klinické smrti poškozeného, jemuž je život navrácen lékařským zákrokem.

Obviněný byl stíhán pro trestný čin vraždy podle § 219 tr. zák. proto, že dýkou bodl poškozeného třikrát do hrudníku, přičemž probodl pravou komoru srdce, a dále třikrát do břicha, čímž způsobil trojnásobné probodnutí tenkého střeva a probodnutí přední stěny žaludku a levé pánevní tepny. Tato poranění měla za následek klinickou smrt poškozeného, avšak díky souhrnu příznivých okolností a pohotových lékařským zásahům byl poškozený zachován při životě.

Krajský soud kvalifikoval uvedený skutek jako pokus trestného činu vraždy podle § 8 odst. 1, § 219 tr. zák. Odvolací soud zamítl odvolání krajského prokurátora, když se ztotožnil s právním názorem krajského soudu.

Krajský soud uvedl mimo jiné, že tzv. klinickou smrt nelze považovat za smrt ve smyslu § 219 tr. zák., poněvadž za současného stavu lékařské vědy i po zastavení životně důležitých funkcí (zastavení činnosti srdce, dýchání), které dříve vedlo nutně k smrti, je možné obnovení těchto činností, a tím i záchrana života.

K tomuto správnému názoru je možno jen dodat, že podle platné čs. právní úpravy vymezení okamžiku smrti a metoda jeho zjištění je výlučně věcí lékařské vědy. Kategorie tzv. klinické smrti, která je pouhým faktem zástavy vitálních funkcí, jejichž obnova je případně možná, se nyní nahrazuje kategorií biologické smrti mozku (cerebrální smrt), jíž se rozumí smrtelný stav, z kterého návrh do života je vyloučen.

Méně uspokojivá je situace z hlediska řešení problematiky subjektivní stránky (zavinění, motivace, popř. jiné subjektivní vztahy) trestného činu vraždy. Pro dokazování zavinění platí obecná směrnice daná ustanovením § 2 odst. 5, 6 tr. ř. Zjišťování zavinění je obtížnější a náročnější již proto, že předmětem dokazování je psychický vztah pachatele k následku (účinku) jeho jednání, který lze

zpravidla dokazovat jen nepřímou z okolností, z nichž je možno podle zásad správného myšlení a uvažování usuzovat na vnitřní vztah pachatele k porušení zájmu chráněného trestním zákonem. U trestného činu vraždy musí být následek (účinek) zaviněn úmyslně (§ 4 tr. zák.). To znamená, že pachatel chtěl svým jednáním způsobit jinému smrt (úmysl přímý). Postačí však, že pachatel věděl o možnosti způsobení smrti, a pro případ, že takový následek nastane, byl s ním srozuměn (úmysl nepřímý, eventuální). Jak přímý, tak i nepřímý úmysl nelze v žádném případě jen předpokládat, nýbrž je nutno jej na základě zjištěných okolností prokázat. Závěr o vražedném úmyslu lze učinit i z objektivních skutečností, např. z povahy činu, způsobu jeho provedení nebo ze zjištěných okolností subjektivní povahy, např. z pohnutky činu. Zavinění je výslednicí (mimo jiné) i osobních vlastností pachatele, a lze proto také z nich na formu zavinění usuzovat. Tyto závěry nesmějí však, jak již bylo zdůrazněno, nabýt povahy jakýchsi presumpcí.

U nepřímého úmyslu soudy většinou správně zjišťují vědomí pachatele o možnosti, že trestný čin bude mít za následek smrt. Při tom vycházejí z celkové vyspělosti pachatele, z úrovně jeho intelektových schopností, z povahy použitého nástroje ve spojení s tím, na kterou část těla poškozeného a s jakou intenzitou byl útok veden, apod. Naproti tomu se však vyskytují problémy a nedostatky při prokazování volní složky této formy zavinění, to jest srozumění pachatele s následkem pro případ, že by následek nastal. Soudy v některých případech buď se touto složkou nepřímého úmyslu dostatečně nezabývají, nebo ji vyvozují z takových okolností, že jejich závěry nevyznívají přesvědčivě, popř. nepřihlízejí již k těm okolnostem, které jejich závěry zpochybňují.

Úmysl přímý za jinak stejných okolností je závažnější než úmysl nepřímý. Také míra zavinění je u přímého úmyslu vyšší. Je proto závažným nedostatkem, když soud u konkrétního pachatele zjistí úmysl nepřímý, ačkoli ve výsledcích dokazování jsou podklady pro závěr o přímém úmyslu, anebo naopak. (Např. soud dovedl z hlediska zavinění pachatelky, že ta jednala v nepřímém úmyslu způsobit smrt svému druhovi, přestože zjistil, že obviněná se rozhodla svého druha usmrtit a tento záměr také uskutečnila.)

Za nedostatek nutno považovat i to, jestliže z odůvodnění rozhodnutí není jasné, jakou formu úmyslného zavinění, zda úmysl přímý či nepřímý, vzal soud za prokázanou (např. „... z hlediska zavinění obviněného dospěl soud k závěru, že u obviněného je výrazný nepřímý úmysl, mnohem spíše však úmysl přímý“), anebo když soud dospívá k závěru o alternativním vztahu pachatele k následku (např. „Obviněný vzhledem na svůj věk, životní zkušenosti, použitý nástroj, intenzitu a směr útoku musel s takovým následkem počítat, a jestliže případně neměl v úmyslu poškozeného usmrtit, nepochybně věděl, že takovým jednáním takový následek může způsobit“). Pokud by zjištěné okolnosti připouštěly různé závěry z hlediska zavinění pachatele, bylo by nutno postupovat v takovém případě podle zásady trestního práva „*in dubio pro reo*“.

Pachatelé násilných útoků proti životu a zdraví, jimiž byla jinému způsobena smrt, ve svých výpovědích někdy uvádějí, že jim bylo lhostejné, zda takový následek nastane. Vystala otázka, zda vztah lhostejnosti k následku lze považovat za srozumění s následkem. V právní literatuře se názory na tuto otázku různí, avšak převládají názory, že skutečný vztah lhostejnosti k následku nestačí k naplnění volní složky nepřímého úmyslu. Soudy v takových případech na podkladě výpovědi pachatele zpravidla dovozují jeho „srozumění“ s následkem, a tedy úmysl nepřímý. S touto praxí lze v podstatě souhlasit, jestliže lhostejnost pachatele k tomu, zda následek nastane či nenastane, vyjadřuje jeho kladné stanovisko k oběma možnostem. Bude však záležet i na tom, jaký způsob útoku pachatel volil. Bude-li pachatel tvrdit, že mu bylo lhostejné, jaký následek způsobí, při tom však jednal tak, že z jeho útoku musela nastat smrt poškozeného, a pachatel si byl této okolnosti vědom, pak je třeba uvažovat o přímém úmyslu bez ohledu na zmíněné tvrzení pachatele.

Zvláště obtížné je objasňování a posuzování subjektivní stránky v případech, kdy pachatel spáchá trestný čin vraždy ve stavu vysokého stupně prosté opilosti, popř. ve stavu komplikované opilosti se

silnými afektivními projevy, v somatickém nebo fyziologickém afektu apod., kdy rozpoznávací a zvláště ovládací schopnosti pachatele jsou výrazně zmenšeny. Protože nejde o pachatele nepřičetné, je nutno i v takových případech pečlivě zkoumat zavinění pachatele podle obecných zásad jako u jiných pachatelů. Závěr o zavinění musí být tedy podložen skutkovým zjištěním na podkladě výsledků dokazování. V takových případech je třeba, aby soud při provádění důkazu znaleckým posudkem z oboru psychiatrie a psychologie si opatřil, popř. i postupem podle - 109 tr. ř., potřebné podklady pro správné posouzení otázky zavinění.

Kromě opilosti prosté a patické se u osob, které spáchaly vraždu, vyskytuje též tzv. komplikovaná opilost. K podstatě komplikované opilosti a k jejímu vlivu na rozpoznávací a ovládací schopnosti bylo v konkrétní věci uvedeno:

U této formy atypické opilosti jde o kvantitativní odchylky vzrušení a útlumu, přičemž vzrušení se projevuje jako odbrzdění afektů (často afektů zlosti, objevuje se zlobné podráždění, agresivita). Tyto afektní projevy bývají při komplikované opilosti abnormálně vystupňovány. Při této formě atypické opilosti dochází v některých fázích jednání k částečným, pouze kvantitativním poruchám vědomí. Nejde tedy o kvalitativní poruchu vědomí, chybějí halucinační a bludné zážitky, orientace je zhruba zachována. Zkreslené představy a vjemy tu nemodifikují do rozhodující míry chování postiženého. Jednání osob v tomto stavu není úplně bez cíle a smyslu, není ztracen kontakt s realitou. Zatímco patická opilost způsobuje plnou ztrátu ovládacích a rozpoznávacích schopností, komplikovaná opilost tyto schopnosti pouze snižuje, i když výrazně, a liší se rovněž od opilosti prosté není podmíněna pouhým použitím alkoholických nápojů, nýbrž předpokládá seskupení několika příčinných faktorů.

Znalci psychiatři v konkrétní věci dospěli k závěru, že obviněný nemohl předpokládat výsledný účinek seskupení několika příčinných faktorů (kromě požití alkoholických nápojů dále z dětství přetrvávající encefalopatie, déletrávající neurotické potíže a značné rozrušení vyvolané napadením obviněného) na své jednání.

V soudní praxi vyvstává často otázka, jak posuzovat případy, kdy pachatel souvislým jednáním usmrtí dvě nebo více osob (problematika vícenásobného trestného činu vraždy a jediného trestného činu vraždy).

Posuzování těchto případů není v praxi jednotné.

Jako vícenásobný trestný čin vraždy (resp. pokud) byla posouzena např. níže uvedená jednání:

Obviněný při služebním zákroku prováděném proti němu dvěma členy hlídky VB vystřelil několikrát z pistole na členy hlídky, přičemž jednoho z nich usmrtil a druhého zranil.

Obviněný v domě poškozených se pokusil pohlavně zneužít nezletilou, a když mu kladla odpor, škrtil ji a pak údery vojenskou puškou do hlavy ji usmrtil. Když v zápětí na to přišla do místnosti matka nezletilé, usmrtil i ji stejným způsobem.

Obviněný po příchodu domů usmrtil svou manželku několika údery sekerou do hlavy, potom podobným způsobem usmrtil i svého osmiměsíčního syna.

Naproti tomu jediný trestný čin vraždy byl spatřován v těchto případech:

Obviněný vnikl do bytu poškozených manželů, kterým zasadil sekerou více ran do hlavy tak, že oba poškození zemřeli.

Mlad. obviněný v bytě své matky zasadil kuchyňským nožem svým třem nevlastním bratrům postupně značný počet bodných ran zejména do hrudníku a krku. Dva z poškozených v důsledku

utrpených poranění zemřeli.

Podle názoru trestního kolegia je třeba uvedenou otázku řešit takto:

Jestliže pachatel dvěma nebo více samostatnými útoky postupně úmyslně usmrtí dvě nebo více osob, půjde vždy o vícenásobný trestný čin vraždy (vícečinná konkurence stejnorodá). O jediný trestný čin vraždy půjde v případech, kdy pachatel úmyslně usmrtí dvě nebo více osob jediným jednáním.

Trestné činy vraždy jsou poměrně často páčány v souběhu s jinými trestnými činy. Z nejzávažnějším patří případy, kdy pachatel při loupeži poškozeného úmyslně usmrtí. Podle dosavadní soudní praxe a judikatury je takové jednání posuzováno jako trestný čin vraždy podle § 219 tr. zák. v jednočinném souběhu s trestným činem loupeže podle § 234 odst. 1 tr. zák., a to s odůvodněním, že následek smrti ve smyslu § 234 odst. 3 tr. zák. musí být zaviněn z nedbalosti, neboť při úmyslném zavinění tohoto následku by šlo o trestný čin vraždy. K tomu je třeba uvést, že zákon nevylučuje úmyslné způsobení smrti jako těžšího následku trestného činu loupeže (vyplývá to i ze srovnání trestních sazeb u § 234 odst. 3 a § 219 tr. zák.), přičemž jednání má být zásadně posouzeno z hlediska všech skutkových podstat, jejichž znaky naplňuje, pokud nejde o trestné činy v poměru subsidiarity nebo speciality anebo o případ tzv. faktické konzumpce. V uvedených případech je proto třeba jednání pachatele posuzovat jako trestný čin vraždy v souběhu s trestným činem loupeže podle § 234 odst. 1, 3 tr. zák. Ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. takovému postupu nebrání. Tentýž postup je třeba zachovat např. též při souběhu trestného činu vraždy s trestným činem znásilnění podle § 241 odst. 1, 3 tr. zák. (Tím trestní kolegium NS ČSSR mění svůj právní názor vyslovený v č. 51/1972 sb. rozh. tr.)

III.

Platný trestní zákona neindividualizuje trestný čin vraždy (s výjimkou vraždy teroristické a vraždy novorozeného dítěte matkou). Tento trestný čin může být spáchán různým způsobem a z různých pohnutek (od vraždy loupežné nebo sadistické až po vraždy spáchané v silném rozrušení, v důsledku překročení mezí nutné obrany, silné provokace nebo těžkého bezpráví nebo spáchané ze soucitu). Stupeň závažnosti trestného činu vraždy může tedy být v konkrétních případech velmi rozdílný. Míra trestnosti tohoto trestného činu je vyjádřena ne příliš širokou trestní sazbou odnětí svobody od 10 do 15 let. Tím jsou do jisté míry zúženy možnosti hlubší individualizace při ukládání trestu odnětí svobody.

Soudy v rámci této trestní sazby většinou správně diferencovaly jednotlivé případy tak, že za závažné trestné činy vraždy (např. spáchané při loupeži nebo při znásilnění) ukládaly, pokud nebyly splněny podmínky § 29 odst. 1 tr. zák., tresty odnětí svobody při horní hranici trestní sazby, v případech méně závažných pak v dolní polovině trestní sazby nebo při její dolní hranici.

Vyskytla se však i některá pochybení.

Např. pachateli vraždy byl uložen trest odnětí svobody v trvání 14 let. Čin byl spáchán zvláště zavrženíhodným způsobem (utloukáním a zardoušením 73leté ženy). Pachatel byl již šestkrát trestán pro majetkové trestné činy, měl špatnou pracovní morálku a pověst. O jeho otrlosti svědčí, že po zavraždění a ukrytí oběti v bytě zde přespával a postupně odcizoval a rozprodával věci v bytě se nacházející a peníze utrácel především za alkoholické nápoje. Bylo by tedy možno dovodit, že není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody do patnácti let. V daném případě byly splněny podmínky § 29 odst. 1 tr. zák. a mělo být uváženo uložení trestu odnětí svobody podle § 29 odst. 3 tr. zák.

Pokud v odvolacím řízení došlo ke změně výměry trestu odnětí svobody, šlo zpravidla o výraznější změnu v uložení trestu v rámci trestní sazby, resp. o změnu, která byla důsledkem toho, že odvolací

soud na rozdíl od krajského soudu neshledal podmínky pro použití § 40 odst. 1 tr. zák. Jen v některých ojedinělých případech byly tresty při stejných skutkových podkladech změněny celkem nepatrně (např. z 6 let na 7 let při použití § 40 odst. 1 tr. zák.). Takovéto nevýrazně změny v uložení trestu lze stěží přesvědčivě zdůvodnit.

Mimořádné snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby podle § 40 odst. 1 tr. zák. je omezeno na případy, kdy pro výjimečné okolnosti případu nebo mimořádné poměry pachatele by trest uložený v rámci trestní sazby byl nepřiměřeně přísný a kdy účelu trestu lze dosáhnout i trestem kratšího trvání. Použití tohoto ustanovení má tedy být výjimkou a musí být v každém případě pečlivě odůvodněno.

Soudy většinou respektují výjimečný charakter ustanovení § 40 odst. 1 tr. zák. a používají jej jen v těch případech, kdy lze přesvědčivě dovodit splnění všech podmínek v tomto ustanovení uvedených.

Jednu ze základních podmínek, tj. výjimečné okolnosti případu, považovaly soudy za splněnou zejména v těch případech, kdy považovaly významné okolnosti polehčující (např. věk blízký věku mladistvých, obviněný spáchal čin při odvracení útoku, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, nebo pod vlivem tíživých osobních nebo rodinných poměrů, které si sám nezavinil, k činu byl vyprovokován surovým násilným jednáním poškozeného apod.). Správně si soudy uvědomovaly, že nikoliv souhrn jakýchkoliv polehčujících okolností, nýbrž jen takových, které v dané kvalitě nebo kvantitě se u trestného činu vraždy běžně nevyskytují a výrazně snižují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost, může nabýt charakteru okolností výjimečných.

Nesprávné použití § 40 odst. 1 tr. zák. spočívalo někdy v tom, že soudy přecenily význam zjištěných polehčujících okolností. Za výjimečné okolnosti případu pokládaly i takové okolnosti polehčující, které lze u trestných činů tohoto druhu považovat celkem za obvyklé (např. doznání, lítost nad spácháním činu, pomoc při objasňování činu, spáchání činu v rozrušení). a které tedy mohou mít význam zpravidla při ukládání trestu.

V některých případech nesprávného použití § 40 odst. 1 tr. zák. není z odůvodnění rozhodnutí jasné, kterou ze základních podmínek použití cit. ustanovení, zda výjimečné okolnosti případu nebo mimořádné poměry pachatele, považoval soud za splněnou.

Např. ve věci, v níž byl obviněný za pokus trestného činu vraždy uložen za použití § 40 odst. 1 tr. zák. trest odnětí svobody v trvání 8 roků, byl výrok o uložení trestu odůvodněn takto: „při úvaze o trestu bylo přihlédnuto, že v době spáchání činu bylo obviněné 21 roků, že tedy nebyla příliš vzdálena věku blízkému věku mladistvých, že v raném věku ztratila rodičovské zázemí, že nemá v bydlišti dobrou pověst, nemá ani dobrou pracovní morálku, že se předstíraným sebevražedným pokusem dopustila zvláštní lsti a že z hlediska jejího zařazení do výkonu trestu je pro svoji výraznou tělesnou vadu (výrazně malý vzrůst) mimořádně handicapovaná a lze k tomu přihlédnout jako k mimořádným poměrům.

Stejně jako nedůvodné použití § 40 odst. 1 tr. zák. je nesprávný i opačný postup, když soud nepoužije toto ustanovení, ačkoliv ve skutkových zjištěních byly pro to podmínky.

Obviněný byl odsouzen za trestný čin vraždy k trestu odnětí svobody v trvání 10 roků. K činu byl vyprovokován velmi hrubým a násilným jednáním poškozeného, které bylo namířeno nejen proti obviněnému, ale i proti celé jeho rodině včetně nezletilých dětí. V době spáchání činu obviněný trpěl neurotickými potížemi vyvolanými rovněž předchozím jednáním poškozeného, který se na obviněném dopustil fyzického násilí. Podle posudku znalců psychiatrů byla ovládací schopnost obviněného v době spáchání činu zmenšena k stupni, který se více blíží k hranici úplné ztráty než stavu plného zachování této schopnosti a obviněný spáchal čin v krátkodobém výjimečném duševním stavu. Po

jeho spáchání trpěl výrazným pocitem viny a projevil se u něj sebevražedné tendence. Obviněný do spáchání činu žil řádným životem pracujícího člověka (měl dobrou pracovní morálku i pověst, řádně se staral o rodinu, byl členem pracovního kolektivu soutěžícího o titul brigády socialistické práce, nebyl dosud trestán).

Závěr soudů obou stupňů, že nejsou dány výjimečné okolnosti případu ve smyslu § 40 odst. 1 tr. zák., které by odůvodňovaly uložení trestu pod dolní hranici trestní sazby, není za tohoto stavu přesvědčivý.

Při aplikaci ustanovení § 40 odst. 1 tr. zák. si soudy někdy neuvědomují náležitě rozdíl mezi „výjimečnými okolnostmi případu“ a mimořádnými poměry pachatele“ ve smyslu citovaného ustanovení, ačkoliv k výkladu obou pojmů existuje řada stanovisek a judikátů (např. č. 11/63, 36/63, 19/67 a další sb. rozh. tr.)

Např. za mimořádné poměry pachatele ve smyslu § 40 odst. 1 tr. zák. bylo považováno, že obviněná byla chováním manžela přivedena do dlouhodobé stressové situace, z níž hledala východisko i pokusem o sebevraždu.

V jiné věci hodnotil soud z hlediska mimořádných poměrů pachatele stejnou okolnost a dále stav zmenšené přičetnosti pachatele.

Tíživé rodinné poměry (§ 33 písm. e/ tr. zák.) ani zmenšenou přičetnost, které si pachatel nezavinil, nelze při zkoumání podmínek § 40 odst. 1 tr. zák. posuzovat z hlediska „poměrů pachatele“, protože obě tyto okolnosti ovlivňují míru zavinění, zmenšená přičetnost pak nadto charakterizuje pachatele jako subjekt trestného činu. a spoluurčují tedy stupeň nebezpečnosti činu pro společnost (§ 3 odst. 4 tr. zák.). Pod pojmem „poměry pachatele“ je naproti tomu nutno rozumět skutečnosti, které charakterizují pachatele jako objekt trestu a nemají vliv na hodnocení stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost. Tíživé rodinné poměry a zmenšenou přičetnost pachatele však lze uvážit z hlediska „výjimečných okolností případu“ (srov. Pls 1/65 pod. č. I/65 sb. rozh. tr. a č. 50/70 sb. rozh. tr.).

O zmenšené přičetnosti, pokud pachatel sis tento stav nezavinil byť jen z nedbalosti požitím alkoholických nápojů nebo omamných prostředků, pojednává trestní zákon mimo rámec polehčujících okolností a upravuje pro tyto případy zvláštní postup (§ 25, 32, 72 tr. zák.). Stav zmenšené přičetnosti nemusí nutně být důvodem k uložení mírnějšího trestu. Trestný čin spáchaný ve stavu zmenšené přičetnosti se tím nestává vždy méně nebezpečným. K tomu přihlíží trestní zákon tím, že připouští uložit vedle trestu (anebo při upuštění od potrestání) ochranné léčení, jestliže pobyt pachatele na svobodě je nebezpečný.

Stav zmenšené přičetnosti má dvojí rozdílný význam. Na jedné straně snižuje míru zavinění pachatele, na druhé straně však zvyšuje zpravidla nebezpečnost osoby pachatele. Z toho vyplývají obtíže při hodnocení stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost.

Soudy v některých případech trestných činů vraždy hodnotily stav zmenšené přičetnosti z hlediska ustanovení § 40 odst. 1 tr. zák. a spatřovaly v něm důvod k mimořádnému snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby. šlo vždy o přičetnost zmenšenou v důsledku afektu vyvolaného konfliktní nebo déletrvající situací. S tímto postupem lze souhlasit, neboť afekt jako příčina zmenšení přičetnosti spácháním činu pomine, takže pachatel již není zpravidla nebezpečný z hlediska zájmů chráněných trestním zákonem. Jinak v případech, kdy stav zmenšené přičetnosti byl důsledkem psychických poruch pachatele, které mají trvalejší ráz a nelze je odstranit ochranným léčením, takže pachatel je nadále potenciálně nebezpečný, soudy správně v zájmu ochrany společnosti ukládaly tresty odnětí svobody v rámci trestní sazby (§ 32 odst. 1 tr. zák.).

Jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti a lze mít za to, že vzhledem k zdravotnímu stavu pachatele by bylo možné dosáhnout účelu trestu i trestem kratšího trvání za současného uložení ochranného léčení, může soud snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby bez omezení uvedené v § 40 odst. 3 tr. zák. § 32 odst. 2 tr. zák.). Při použití ustanovení § 32 odst. 2 tr. zák. musí soud uložit ochranné léčení (arg. „uloží“). Účelem ochranného léčení v takovém případě je doplnit zkrácený trest a zesílit jeho výchovný účinek.

Byl proto nesprávný postup odvolacího soudu, který obviněnému za pokus trestného činu vraždy spáchaný ve stavu zmenšené přičetnosti uložil za použití § 32 odst. 2 tr. zák. trest odnětí svobody v trvání 5 roků, aniž zároveň uložil ochranné léčení.

Zásadu individualizace trestního postihu, kterou soudy aplikují při ukládání trestu, je nutno promítat i do rozhodování o způsobu výkonu trestu odnětí svobody.

Základní směrnicí pro stanovení způsobu výkonu trestu odnětí svobody, uloženého za trestný čin vraždy, je ustanovení § 39a odst. 2 písm. c) tr. zák. Podle tohoto ustanovení soud zařadí pachatele zpravidla do třetí nápravně výchovné skupiny též tehdy, je-li mu ukládán trest za některý z trestných činů uvedených v § 62 tr. zák. Podle § 39a odst. 3 tr. zák. soud může zařadit pachatele do jiné nápravně výchovné skupiny, má-li se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že jeho náprava a převýchova bude v jiné skupině lépe zaručena.

Z citovaných ustanovení vyplývá, že pravidlem má být zařazení pachatele trestného činu vraždy do třetí nápravně výchovné skupiny, kdežto zařazení do nižší nápravně výchovné skupiny má být spíše výjimkou. Soudy při rozhodování o zařazení pachatelů trestných činů vraždy postupují většinou správně podle uvedených zásad. Ustanovení § 39a odst. 3 tr. zák. používají především v těch případech, kdy trestný čin byl spáchán za výjimečných okolností, které výrazně snižují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost a svědčí o nižším stupni narušení pachatele, u něhož spáchání závažného trestného činu bylo mimořádným a ojedinělým vybočením.

Pochybení, která se v tomto směru vyskytla, nejsou početná. Nicméně je třeba na ně upozornit, neboť svědčí o mechanickém postupu soudu.

Odvolací soud na rozdíl od krajského soudu zařadil obviněného do třetí nápravně výchovné skupiny s poukazem na následek trestného činu a na to, že duševní porucha obviněného ztěžuje jeho převýchovu. Nepřihlédl však již k tomu, že obviněný přes těžké životní podmínky a nedostatek rodinné výchovy našel správnou životní cestu, vychoval řádně čtyři dcery, mezi spoluobčany byl oblíben pro svou dobrou povahu, neměl žádné konflikty a čin spáchal za mimořádných okolností, pro které byl obviněnému uložen trest pod dolní hranicí trestní sazby za použití § 40 odst. 1 tr. zák. Z těchto okolností je zřejmé, že nešlo o pachatele hluboce morálně narušeného, který by musel být zařazen do třetí nápravně výchovné skupiny.

Soud při uložení trestu odnětí svobody v trvání 3 roků s použitím § 40 odst. 1 tr. zák. zařadil obviněného pro výkon trestu do třetí nápravně výchovné skupiny. Při tom zjistil celou řadu polehčujících okolností (řádný život prac. člověka, obviněný spáchal čin v silném rozrušení vyvolaném chováním poškozeného, upřímná lítost nad spácháním činu, napomáhání při objasňování činu), z nichž vyvodil splnění podmínek pro mimořádné snížení trestu až na nejnižší přípustnou hranici.

Naproti tomu tž soud postupoval správně, když při uložení trestu odnětí svobody v trvání 3 roků zařadil obviněného do první nápravně výchovné skupiny s poukazem na výjimečné okolnosti případu, v nichž shledal důvod k použití § 40 odst. 1 tr. zák. a se zřetelem na malou narušenost obviněného.

Zvláště pečlivě je třeba při rozhodování o způsobu výkonu trestu odnětí svobody postupovat u mladistvých pachatelů, kteří překročili 18. rok věku a u pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých, u nichž je vzhledem k jejich povahové ustálenosti a snadné ovlivnitelnosti důležité chránit je před vlivem prostředí narušeného více, než jsou tito pachatelé.

Nelze proto považovat za uvážlivý postup krajského soudu, který zařadil obviněného pro výkon trestu odnětí svobody v trvání 15 roků do třetí nápravně výchovné skupiny. Obviněný měl v době činu 19 let a do té doby vedl řádný život prac. člověka. Jeho čin měl povahu zkratkového jednání. Šlo o osobu simplexní, s komplexy méněcennosti, submisivní, s malým rozhledem a bez dostatečných zkušeností.

Výsledky průzkumu dokumentují, že páčání trestných činů vraždy je významným způsobem ovlivňováno alkoholismem a různými psychickými defekty pachatelů. V boji proti tomuto druhu kriminality je proto třeba využívat i možností ochranného léčení, které jakožto druh ochranného opatření sleduje cíl ochrany společnosti a převýchovy pachatele. V tom plní ochranné léčení stejný účel jako trest, a je proto vhodné ukládat ochranné léčení v účelné kombinaci s trestem (§ 72 odst. 3 tr. zák.).

V přezkoumávaných případech tam, kde pro to byly splněny zákonné podmínky, soudy zpravidla ukládaly vedle trestu odnětí svobody i ochranné léčení, většinou protialkoholní, výjimečně ochranné léčení jiného druhu.

K pochybené při ukládání ochranného léčení dochází jen ojediněle.

Např. obviněnému bylo uloženo ochranné léčení s tím, že podmínkou propuštění obviněného z ochranného léčení bude podrobení se kastraci.

Uložení takové podmínky je nesprávné. Za současného stavu lze kastraci provést jen se souhlasem toho, na němž má být tento zásah proveden. V daném případě obviněný provedení kastrace odmítl. Kastraci nelze ani za účelem zabránění trestným činům vynucovat. K tomu zákon nedává žádné oprávnění. Podle § 72 odst. 5 tr. zák. ochranné léčení potrvá, pokud to vyžaduje jeho účel. Trvání ochranného léčení nelze tedy vázat na jakoukoliv jinou podmínku.

Obviněnému bylo uloženo vedle trestu odnětí svobody ochranné léčení proti lékové závislosti, když u obviněného byla zjištěna toxikomanie ve formě lékové závislosti. Nebylo však zjišťováno, zda obviněný spáchal trestný čin v opojení způsobeném požitím léků nebo v souvislosti s požíváním léků, a zda tedy byly splněny podmínky pro uložení ochranného léčení ve smyslu § 72 odst. 2 písm. b) tr. zák.

Soudy v některých případech při uložení ochranného protialkoholního léčení zároveň vyslovily, že toto léčení bude vykonáno během výkonu trestu odnětí svobody v nápravně výchovném ústavu. Tento postup není správný. Podle § 72 odst. 4 i. f. tr. zák. je sice možno vykonávat ochranné léčení též během výkonu trestu odnětí svobody v nápravně výchovném ústavu, avšak o tom nelze rozhodnout přímo v rozsudku, nýbrž až ve vykonávacím řízení. Vyplývá to především z ustanovení § 351 odst. 1 tr. ř. (srov. [PlsF 3/74](#) uveř. pod. č. 1/75 sb. rozh. tr.).

K aplikaci ustanovení § 29 tr. zák.

Použití ustanovení § 29 tr. zák. o výjimečném trestu smrti přichází již po řadu let v úvahu prakticky jen u trestného činu vraždy.

Výjimečný charakter trestu smrti se v soudní praxi vždy náležitě nechápal. V letech 1971 - 1972 bylo v řízení podle § 316 odst. 2 tr. ř. přezkoumáno celkem 17 věcí, v nichž byl pravomocně uložen trest smrti. Z toho 10 rozhodnutí o uložení tohoto trestu bylo zrušeno.

Těžiště problémů spočívalo ve výkladu podmínek uvedených v § 29 odst. 1 tr. zák. a ve zjišťování a hodnocení okolností, jimiž tyto podmínky měly být naplněny. šlo nejen o podmínku uvedenou v návěť § 29 odst. 1 tr. zák., ale zejména též o další alternativní podmínky uvedené pod písm. a), b) citovaného ustanovení.

Již v průběhu roku 1971 byly ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek uveřejněny judikáty senátů trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR obsahující výklad podmínek uvedených v § 29 odst. 1 tr. zák. a výklad vztahu kritérií pro zhodnocení stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost, uvedených jednak v § 3 odst. 4 tr. zák., jednak v návěť § 29 odst. 1 tr. zák. Na poradě se soudci nejvyšších soudů republik, konané dne 8. září 1972, byly na základě souhrnných poznatků v řízení podle § 316 odst. 2 tr. ř. projednány zásadní problémy a vyjasněny názory na hlavní otázky z hlediska ukládání trestu smrti. To se projevilo i ve zlepšení úrovně soudní praxe při aplikaci ustanovení § 29 odst. 1 tr. zák. V letech 1973 až 1974 bylo v řízení podle § 316 odst. 2 tr. ř. přezkoumáno 8 věcí, v nichž došlo k pravomocnému uložení trestu smrti, přičemž v 5 věcech bylo rozhodnutí o uložení trestu smrti shledáno zákonným.

Přesto se však dosud vyskytují některé nedostatky a problémy při ukládání trestu smrti z hlediska podmínek ve smyslu § 29 odst. 1 tr. zák. Je proto vhodné znovu zdůraznit některé hlavní aspekty správného výkladu a aplikace citovaného ustanovení.

Každé úmyslné usmrcení člověka je svou podstatou surové, ve vztahu k hodnotě lidského života bezohledné a bezcitné. Spáchání trestného činu surovým způsobem, zákeřně, se zvláštní lstí nebo jiným obdobným způsobem, je obecnou přitěžující okolností (§ 34 písm. b/ tr. zák.). Zvlášť zavrženíhodný způsob provedení činu ve smyslu návěty § 29 odst. 1 tr. zák. proto předpokládá vyšší míru surovosti, zákeřnosti, zvláštní lsti nebo brutality či zvrhlosti při provedení trestného činu vraždy, než jaká obvykle bývá spojena s tímto trestným činem. Je možno zde přihlížet také k okolnosti, že oběť byla vystavena zvláštním fyzickým nebo duševním útrapám. Vzhledem k tomu, že způsob provedení činu je součástí objektivní stránky trestného činu, nelze se při hodnocení způsobu provedení činu omezit jen na povahu vlastního útoku, event. použitých prostředků a intenzity útoku, nýbrž je nutno uvážit i celkový charakter jednání pachatele a okolnosti, za nichž k činu došlo, resp. jimiž byl útok provázen, pokud charakterizují způsob spáchání činu.

Způsob provedení činu byl správně hodnocen jako zvlášť zavrženíhodný v těchto případech:

Pachatel udeřil vícekrát stoličkou do hlavy svou manželku a dceru, a když obě upadly na zem, kuchyňským nožem podřezal dceru na krku a manželce rozřezal břicho a ještě ji udeřil několikrát sekerou do hlavy. Tento způsob provedení činu byl považován za zvlášť zavrženíhodný s odůvodněním, že jde o jev i u trestného činu vraždy výjimečný a svědčící o mimořádné otřlosti a bezohlednosti pachatele.

Pachatel zasadil své družce nožem 61 bodných ran do různých částí těla, z toho velký počet bodných ran v době, kdy poškozená ještě žila a útokům pachatele se bránila. Způsob provedení činu se vyznačoval zvláštní surovostí a bezohledností.

Pachatel vlákal devítiletého chlapce do sklepa, řeznickým nožem v ruce ho donutil, aby se svlékl a trpěl jeho perverzní sexuální projevy. Když chlapec začal klást odpor, škrtil jej, svázal mu ruce a zasadil mu roubík do úst, a poněvadž chlapec v odporu pokračoval, zasadil mu deset bodných ran řeznickým nožem do zad a boku, a tím jej usmrtil.

Pachatel při zneužití důvěřivosti a bezbrannosti sedmileté holčičky vlákal ji do svého bytu, kde se pokoušel vykonat na ní násilnou soulož, zneužíval ji pohlavně i jinými způsoby, potom ji rdousil, až ji usmrtil. Oběť v důsledku jednání pachatele prožívala před svou smrtí duševní útrapy.

Zvláště zavrženíhodný způsob provedení činu nebyl naproti tomu spatřován v případech, kdy pachatel okamžitě usmrtil jiného úderem klacku do hlavy, bodnou ranou do srdce, uškrcením po přivedení oběti do bezvědomí anebo zastřelením.

Pohnutkou trestného činu je nutno rozumět vnitřní podnět, který vedl pachatele k rozhodnutí spáchat trestný čin. Takový podnět je zpravidla vyvolán určitou konfliktní situací nebo nějakou z hlediska pachatele naléhavou potřebou.

Za zvláště zavrženíhodnou pohnutku, která je - pokud odůvodňuje mimořádně vysoký stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost - jednou z podmínek uložení trestu smrti, lze obecně považovat pohnutku, která je v příkrém rozporu se socialistickou morálkou. Patří sem např. ziskuchtivost, zejména snaha opatřit si bezpracně prostředky k parazitnímu způsobu života, pomstychtivost a vůbec pohnutky, které zpravidla svědčí o morální zvrhlosti, bezcitnosti, bezohledném sobectví a o naprosté neúctě pachatele k lidskému životu. Naproti tomu nelze takový charakter přičítat pohnutkám, které mají podklad v přirozených citech člověka (např. žárlivost) nebo ve stavu okamžitého afektu, v dlouhodobé stressové situaci, v napětí v meziosobních vztazích a pod.

Pohnutka činu byla správně hodnocena jako zvláště zavrženíhodná v těchto případech:

Pachatel pro ukojení své vášně v hraní hazardních her hledal možnosti získání peněz v loupežích a v této souvislosti spáchal loupežnou vraždu na třech osobách.

Pachatelé usmrtili výstřely z revolveru dva zaměstnance JRD přepravující v autě značnou částku peněz a této částky se zmocnili. Čin spáchali proto, že potřebovali peníze k parazitnímu způsobu života.

Pachatel ukrývající se pro předchozí trestnou činnost z nenávisti vůči příslušníkům SNB se rozhodl pomstít se jim tak, že při zákroku prováděném proti němu příslušníky VB střelil proti nim z kulovnice v úmyslu je usmrtit a jednoho z nich zastřelil.

Pachatelé po předchozí domluvě vylákali poškozeného a jeho nezletilou společníci do bytu jednoho z pachatelů, kde oba svázali, když před tím vykonali násilnou soulož na nezletilé, potom dopravili poškozené na odlehlé místo, kde po opětovném vykonání násilné soulože na nezletilé, oba spoutané poškozené výstřely z pistole usmrtili. Čin provedli proto, že poškozeného považovali za „fízla“ a nezletilou usmrtili z obavy, že by jejich trestnou činnost oznámila.

V některých případech soudy právem spatřovaly zvláště zavrženíhodnou pohnutku v tom, že pachatel trestného činu usmrtil jiného proto, aby se vyhnul trestní odpovědnosti za svou předchozí trestnou činnost i za cenu zmaření lidského života. Taková pohnutka vyvěrá zpravidla ze sobeckosti a bezohlednosti pachatele a z jeho pohrdavého vztahu k lidskému životu. Výjimku tvoří případy, kdy pachatel není schopen uvažovat racionálně, např. jedná v afektu, panicky, zkratkově.

K pochybením dochází při hodnocení otázky, zda trestný čin vraždy byl spáchán z pohnutky zvláště zavrženíhodné zejména v případech, v nichž je třeba objasnit, zda pohnutka činu nevyplývala z úchylného psychického založení pachatele (např. u vražd se sexuální motivací). Jestliže pohnutka činu pramenila z deviantního pudového založení (sexuální úchyvky, např. pedofilie, sadismus) pachatele, nelze v takových případech usuzovat na zvláštní zvržitelnost pohnutky, která je dána biologicky, bez viny pachatele. Naproti tomu bude možno uvažovat o takovém charakteru pohnutky tehdy, jestliže u pachatele jinak sexuálně normální pohnutka vplynula z jeho sexuální nevázanosti, zvrhlosti či zvrácenosti.

Pohnutku činu nelze ztotožňovat s vlastnostmi pachatele. Není možno je však ani od pohnutky izolovat, neboť jde o okolnost významné z hlediska hodnocení charakteru pohnutky.

Pohnutka každého trestného činu má v trestním právu značný význam, a musí být proto předmětem dokazování (§ 89 odst. 1 písm. b/ tr. zák.). Požadavek, aby pohnutka činu byla náležitě objasněna, je tím naléhavější v případech, kdy pohnutka, pokud má povahu pohnutky zvláště zavrženíhodné, je jedním z kritérií mimořádně vysokého stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost jakožto jediné z podmínek pro uložení trestu smrti ve smyslu § 29 odst. 1 tr. zák. Je proto třeba u trestných činů vraždy věnovat zjišťování pohnutky stejnou pozornost jako zjišťování všech ostatních rozhodných okolností. V žádném případě nelze vystačit s tím, aby se pohnutka pouze odhadovala z povahy činu. Jestliže čin byl spáchán z více pohnutek, je nutno zhodnotit význam, váhu i charakter každé z nich.

Zvláště těžký a těžko napravitelný následek jako další kritérium mimořádně vysokého stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost pojmově předpokládá výrazně vyšší intenzitu následku, než obvykle bývá spojena se spácháním trestných činů určitého druhu. Lze to dovodit ze srovnání s předcházejícími kritérii (zvláště zavrženíhodný způsob provedení činu, zvláště zavrženíhodná pohnutka), u nichž se rovněž vyžaduje vyšší intenzita, i z celkové výjimečnosti ustanovení o ukládání trestu smrti. U trestného činu vraždy je smrt člověka pojmovým znakem tohoto trestného činu, a proto tento následek sám o sobě nemůže být považován za zvláště těžký a těžko napravitelný ve smyslu návěty § 29 odst. 1 tr. zák. Uvedený zákonný předpoklad je splněn tehdy, jestliže následek v konkrétním případě podstatně převyšuje intenzitu, v jaké je u trestného činu vraždy obvykle přítomen (např. usmrcení dvou nebo více osob anebo usmrcení sice jediného člověka, jehož ztráta je však pro společnost zvláště citelná apod.) Tento výklad se postupně vžil a v soudní praxi se respektuje.

Uvedená tři kritéria mimořádně vysokého stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost (zvláště zavrženíhodný způsob provedení činu, zvláště zavrženíhodná pohnutka, zvláště těžký a těžko napravitelný následek) jakožto základní podmínky pro uložení výjimečného trestu – trestu smrti podle § 29 odst. 1 tr. zák., jsou dána alternativně, takže postačí, je-li dáno jen jedno z nich. Jsou-li dána současně dvě nebo dokonce všechna tři uvedená kritéria, zvyšuje to nutně stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost (srov. č. 25/73 sb. rozh. tr.). Současně však jde u těchto hledisek o výpočet taxativní, takže je nelze nahradit žádným jiným hlediskem, byť by šlo o okolnosti, které je možno hodnotit rovněž jako zvláště závažné.

Při hodnocení, zda stupeň nebezpečnosti trestného činu vraždy je mimořádně vysoký, se vyskytoval nesprávný postup v tom, že soudy vycházely výlučně z kritérií uvedených v návěti § 29 odst. 1 tr. zák. V některých rozhodnutích se výslovně zdůrazňovalo, že ostatní kritéria rozhodná pro určení stupně nebezpečnosti činu pro společnost ve smyslu § 3 odst. 4 tr. zák. nemají z hlediska naplnění podmínek § 29 odst. 1 tr. zák. význam. Soudy v těchto případech přehlížely, že ustanovení § 3 odst. 4 tr. zák. obsahuje základní směrnici pro určení stupně nebezpečnosti činu pro společnost a že při hodnocení činu jen podle kritérií uvedených v § 29 odst. 1 tr. zák. by byla zcela eliminována ostatní hlediska, zejména osoba pachatele, míra jeho zavinění a okolnosti polehčující a přitěžující. Ustanovení § 29 odst. 1 tr. zák. navazuje jen na ustanovení § 3 odst. 4 tr. zák. v tom smyslu, že pro závěr o mimořádně vysokém stupni nebezpečnosti činu pro společnost vyžaduje, aby alespoň některé z kritérií uvedených v tomto ustanovení se vyznačovalo vyšším stupněm závažnosti.

V rámci zjišťování stupně nebezpečnosti činu pro společnost docházelo k pochybením zejména i při hodnocení polehčujících okolností. V důsledku výše uvedeného vadného stanoviska se někdy při hodnocení stupně nebezpečnosti trestného činu vraždy jako mimořádného vůbec nepřihlíželo k polehčujícím okolnostem. Z podstaty polehčujících okolností vyplývá, že tyto okolnosti snižují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Jsou-li takové okolnosti dány, musí soudy zhodnotit, v jaké míře snižují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost a jaký je jejich význam a závažnost v komplexu všech ostatních okolností posuzovaného případu (§ 3 odst. 4 tr. zák.).

Významnou polehčující okolností je, že pachatel spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých (§ 33 písm. b/ tr. zák.). V této souvislosti soudy někdy opomíjejí zkoumat otázku, jakého stupně celkové vyspělosti pachatel v době činu dosáhl a zda stupeň jeho psychického vývoje odpovídá jeho fyzickému věku. Jde o okolnost důležitou nejen pro hodnocení stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost, ale také při posuzování podmínky pro uložení trestu smrti ve smyslu § 29 odst. 1 písm. b) tr. zák.

Některá rozhodnutí, jimiž byl pravomocně uložen trest smrti pachatelům, kteří spáchali trestný čin vraždy ve věku blízkém věku mladistvých, musela být v řízení podle § 316 odst. 2 tr. ř. zrušena proto, že nebylo dostatečně přihlédnuto k věku pachatelů a k stupni vývoje jejich osobnosti.

Ani mimořádně vysoký stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost sám o sobě ještě nestačí k tomu, aby byl uložen výjimečný trest smrti. Zákon vyžaduje, aby byla splněna alespoň jedna z dalších dvou podmínek uvedených v § 29 odst. 1 písm. a), b) tr. zák., to jest, aby buď uložení trestu smrti vyžadovala účinná ochrana společnosti (písm. a), nebo že není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody do 15 let (písm. b).

Soudy chybovaly v tom směru, že dostatečně nerozlišovaly funkční význam a rozdílnost obou uvedených podmínek a v podstatě je směřovaly. Proto již v průběhu roku 1971 byl ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (č. 61, 62) podán výklad těchto podmínek v tom smyslu, že podmínka uvedená pod písm. a) vyjadřuje převážně generálně preventivní funkci trestu a podmínka pod písm. b) převážně požadavek ochrany společnosti před konkrétními pachateli trestného činu (požadavek individuální prevence). Při jiném výkladu při splnění podmínky uvedené pod písm. a) by obě podmínky splývaly (není-li naděje na výchovné působení trestem - nyní podle novely trestem odnětí svobody do 15 let -, vyžaduje uložení výjimečného trestu smrti i účinná ochrana společnosti) a naopak při nesplnění této podmínky by nebylo možno výjimečný trest smrti uložit (bylo by to v rozporu s tím, že v daném případě je naděje na nápravu pachatele trestem odnětí svobody, nyní trestem odnětí svobody do 15 let).

Podmínka uvedená pod písm. a) bude splněna tehdy, jestliže reálně existuje zvýšené ohrožení společnosti trestnými činy daného druhu, nebo když se trestné činy tohoto druhu mimořádně rozmáhají a mají společné rysy v předmětu útoku, ve způsobu provedení, v motivaci apod. Nutno sem zahrnout i případy, kdy útoky jsou namířeny proti osobám, které jsou trestnými činy tohoto druhu ve zvýšené míře ohrožovány, např. příslušníci SNB (srov. č. 62/1971 sb. rozh. tr.), pracovníci socialistických organizací, kteří manipulují s většími peněžitými částkami (srov. č. 25/1973 sb. rozh. tr.) nebo kteří jsou povoláni k ochraně majetku v socialistickém vlastnictví. Účinná ochrana společnosti však může vyžadovat uložení trestu smrti i tehdy, když došlo - byť jen ojedinělým trestným činem - k hlubokému ovlivnění vědomí široké veřejnosti, např. činem tak výjimečně závažným, že se zcela vymyká obvyklým případům. Důrazný postih z hlediska generální prevence vyžadují také závažné případy vražd spáchaných ze zjištěných pohnutek.

Složitější problémy se vyskytují při posuzování trestných činů vraždy spáchaných v důsledku zvýšeného sexuálního pudu nebo motivovaných sexuální deviací. U pachatelů takových trestných činů je v zájmu dosažení žádoucího generálně preventivního účinku trestu třeba důrazně postihovat zejména ty případy, kdy předmětem útoku je bezbranné dítě.

Pokud jde o podmínku uvedenou v § 29 odst. 1 písm. b) tr. zák., soudy v rozporu se smyslem tohoto ustanovení vycházely v některých případech z názoru, že postačí nedostatek jistoty, že se pachatel napraví trestem odnětí svobody, nyní podle novely trestem odnětí svobody do 15 let. Za správný je nutno považovat takový výklad, že splnění uvedené podmínky vyžaduje naopak rozumnou jistotu (prognózu), že pachatele nelze jiným druhem trestu převychovat. Závěr o nenapravitelnosti pachatele je třeba založit na všestranném zkoumání a zhodnocení osobnosti pachatele, jeho

předchozího života, příčin a podmínek jeho trestné činnosti, přičemž je nutno uvážit i možnosti léčebných opatření ve výkonu trestu odnětí svobody (§ 9 zák. o výkonu trestu odnětí svobody). Pokud skutečnosti, které vylučují možnost nápravy pachatele trestem odnětí svobody, spočívají v psychických poruchách zakládajících stav zmenšené přičetnosti, je nutno ochranu společnosti před takovým pachatelem zajistit ochranným léčením, uloženým zpravidla vedle trestu odnětí svobody.

Podle § 29 odst. 3 tr. zák. ve znění novely z roku 1973 může soud místo trestu smrti uložit trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let, jestliže považuje takový trest ke splnění účelu trestu za dostatečný.

Účelem zavedení tohoto druhu trestu bylo překlenout mezeru mezi nejvyšší výměrou trestu odnětí svobody, která činí 15 let, a výjimečným trestem smrti, a tím umožnit výraznější diferenciaci z hlediska osoby pachatele a povahy trestného činu.

Protože tento trest lze uložit namísto trestu smrti (který v našem trestním právu má výjimečnou povahu), aniž zákon stanoví pro jeho uložení samostatné podmínky, je i tento trest koncipován jako trest výjimečný a je možno jej uložit jen v případě, kdy jsou jinak splněny podmínky pro uložení trestu smrti podle § 29 odst. 1 tr. zák. Jestliže nejsou splněny výjimečné podmínky § 29 odst. 1, popř. 2 tr. zák., soud nemůže uložit trest odnětí svobody převyšující 15 roků, i kdyby byl toho názoru, že trest do 15 roků nebude postačující z hlediska ochrany společnosti a převýchovy pachatele. Při splnění těchto podmínek musí soud dále uvážit, zda takový trest je dostatečný ke splnění účelu trestu, a to jak z hlediska generální tak i individuální prevence. Tato úvaha musí být založena na konkrétních a spolehlivě zjištěných skutečnostech. Naposled uvedený předpoklad pro uložení trestu odnětí svobody nad 15 let až do 25 let je tedy stanoven velmi rámcově jen odkazem na účel trestu. Zákon nestanoví bližší kritéria týkající se stupně nebezpečnosti činu pro volbu mezi alternativou trestu smrti a alternativou trestu odnětí svobody nad 15 let až do 25 let. Rámcově je možné vycházet ze zásady, že z případů, v nichž jsou splněny podmínky § 29 odst. 1 nebo 2 tr. zák., je trest smrti určený pro případy těžší, trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let pro případy lehčí a že při hodnocení těchto kritérií je třeba vzít v úvahu všechny okolnosti, které mají vliv na výměru trestu. Trest smrti se uloží jen tam, kde ani trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let nebude způsobilý splnit účel trestu.

V počátcích platnosti novely se vyskytovalo několik případů, kdy krajské soudy při ukládání trestu za trestné činy vraždy použily novelizovaného ustanovení § 29 odst. 3 tr. zák., aniž bylo možno přesvědčivě dovést splnění podmínek uvedených v § 29 odst. 1 tr. zák. Ve všech těchto věcech, kdy krajské soudy vycházely z příliš extenzivního výkladu podmínek uvedených v § 29 odst. 1 tr. zák., byly výroky o trestu z podnětu odvolání zrušeny a pachatelům uloženy tresty odnětí svobody v rámci trestní sazby uvedené v § 219 tr. zák.

Kromě těchto případů nebylo průzkumem zjištěno použití § 29 odst. 3 tr. zák., které by bylo nedůvodné, ať již proto, že nebyly splněny všechny zákonem vyžadované podmínky, nebo proto, že měl být uložen trest smrti. Stížnosti pro porušení zákona podané ve dvou případech generálním prokurátorem ČSSR, v nichž bylo dovozováno porušení zákona tím, že namísto trestu smrti byl uložen za použití § 29 odst. 3 tr. zák. trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let, byly Nejvyšším soudem ČSSR zamítnuty jako nedůvodné.

K pravomocnému uložení trestu odnětí svobody podle § 29 odst. 3 tr. zák. došlo v roce 1973 ve 4 případech (vesměs v ČSR), v roce 1974 pak celkem v 8 případech (z toho 5 v ČSR a 3 v SSR).

V přezkoumaných věcech byl trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let uložen právem. Soudy vycházející z podmínek uvedených v § 29 odst. 1 tr. zák. dovedly na podkladě zjištěných okolností mimořádně vysoký stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost (zpravidla se zřetelem na

zvláště zavrženíhodný způsob provedení činu nebo zvláště zavrženíhodnou pohnutku, ojedinele se zřetelem na zvláště těžký a těžko napravitelný následek) a zdůvodnily i splnění další podmínky ve smyslu § 29 odst. 1 písm. b) tr. zák. Vždy se také zabývaly otázkou, zda účelu trestu lze dosáhnout uložením trestu nad 15 let až do 25 let. toliko v jedné věci, která nabyla právní moci u krajského soudu, tento soud nesprávně dovodil splnění podmínky ve smyslu § 29 odst. 1 písm. a) tr. zák. a splnění další podmínky ve smyslu písm. b) cit. ustanovení neodůvodnil vůbec, ač k tomu byly ve spise podklady.

V přezkoumaných věcech šlo převážně o trestné činy vraždy motivované zjištěností, resp. potřebou uspokojení zvráceného pohlavního pudu. Pachatelé těchto trestných činů byly převážně osoby dříve již trestané a morálně značně narušené.

Vyskytl se jeden případ (blíže popsáný na jiném místě), kdy se mělo uvažovat o uložení trestu odnětí svobody nad 15 let až do 25 let podle § 29 odst. 3 tr. zák. namísto uložení trestu odnětí svobody v trestní sazbě uvedené v § 219 tr. zák.

Mezi pachatelé trestných činů vraždy se vyskytují též mladistvé osoby, i když v menším počtu. Mladistvému nelze uložit trest smrti (§ 29 odst. 4 tr. zák.). U těchto pachatelů, pokud se dopustili trestného činu, na který zákon ve zvláštní části dovoluje uložit trest smrti, přichází v úvahu uložení trestu odnětí svobody v trestní sazbě od 5 do 10 let (§ 79 odst. 2 tr. zák.). Kromě uvedené již podmínky se k tomu vyžaduje splnění další podmínky, totiž stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost vzhledem k zvláště zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvláště zavrženíhodné pohnutce činu nebo k zvláště těžkému a těžko napravitelnému následku je mimořádně vysoký. Musí být splněn také předpoklad, že by trest v rozmezí uvedeném v § 79 odst. 1 tr. zák. (jeden rok až pět let) k dosažení účelu trestu nepostačoval. Tyto podmínky – s výjimkou naposled uvedené předpokladu – se tedy shodují s podmínkami uvedenými v větě § 29 odst. 1 tr. zák. Platí proto i zde, co bylo výše uvedeno k výkladu těchto podmínek. Tresty odnětí svobody podle § 79 odst. 2 tr. zák. byly mladistvým pachatelům uloženy vesměs za trestné činy vraždy v roce 1973 ve 3 případech a v roce 1974 ve stejném počtu.

Při ukládání trestu odnětí svobody podle cit. ustanovení soudy zdůvodňují splnění podmínky, že stupeň nebezpečnosti trestného činu je mimořádně vysoký vzhledem ke kritériím uvedeným v tomto ustanovení. Někdy však přehlížejí další podmínku, totiž že by trest odnětí svobody uložený v trestní sazbě uvedené v § 79 odst. 1 tr. zák. nepostačoval k dosažení účelu trestu. Jde o vážný nedostatek, neboť při nesplnění této podmínky by nebylo možno uložit trest odnětí svobody podle trestní sazby uvedené v § 79 odst. 2 tr. zák., nýbrž jen v rozmezí stanoveném v § 79 odst. 1 tr. zák.

V jedné věci byl mladistvému uložen trest odnětí svobody za použití § 79 odst. 2 tr. zák., aniž byly správně zjištěny podmínky tam uvedené.

Krajský soud uložil mladistvému za trestný čin vraždy za použití § 79 odst. 2 tr. zák. trest odnětí svobody v trvání 7 roků.

Podle zjištění bydlel mladistvý u svého otce, kterému byl svěřen do péče po rozvodu manželství rodičů mladistvého. Postupem doby docházelo mezi mladistvým a jeho otcem k neshodám, které otec mladistvého řešil i tělesnými tresty. Tyto neshody vedly k tomu, že mladistvý si připravil otcovu pistoli a ranou zblízka mířenou otcí na prsa zasáhl jej do dutiny břišní tak, že došlo k rozdrčení levého jaterního laloku a k vnitřnímu vykrvácení.

Podle posudku znalců šlo v daném případě o zkratové jednání vyvolané tím, že psychická činnost mladistvého byla zúžena na určitý problém, který mladistvý chtěl řešit za každou cenu. U mladistvého došlo ke krátkodobé duševní poruše, v jejímž důsledku byly podstatně sníženy jeho

rozpoznávací i ovládací schopnosti.

Krajský soud dovodil, že pohnutka tohoto činu mladistvého je zvláště zavrženíhodná, aniž tento závěr blíže zdůvodnil. Zjištění pohnutky v rozsudku je nejasné. Krajský soud na jedné straně ve shodě se znaleckým posudkem dovodil, že mladistvý se chtěl otce zbavit i za cenu jeho usmrcení, na druhé straně však na jiném místě odůvodnění rozsudku uvedl, že v mladistvém vznikla myšlenka, že by mohl otce zastrašit, popřípadě ho i postřelit, a tak ho přimět, aby s ním přestal jednat hrubě (tím je ovšem zpochybňována správnost posouzení viny mladistvého).

Rozhodnutí v této věci nabylo právní moci u soudu prvního stupně.

B.

Trestné činy ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák.

1.

Formy této trestné činnosti byly v podstatě stejné nebo velmi podobné formám obvyklým u trestných činů vraždy. V převážné většině byly útoky provedeny za použití nebezpečných nástrojů (nejčastěji kuchyňského nebo řeznického nože, anebo dýky, popř. kapesního nože, násady od lopaty, kamene apod.). V ostatních případech šlo i o intenzivní údery pěstí a kopání do různých částí těla napadeného.

Příčiny jednání pachatelů spočívaly v hádkách nebo v rozporech mezi pachatelem a poškozeným, v konfliktních situacích, ve zvýšené agresivitě pachatelů v důsledku požití alkoholických nápojů, v předchozím napadení pachatele poškozeným. Někdy šlo objektivně o malicherné příčiny.

Jako motivační faktory působily zejména vztek, nenávisť, pomstychtivost, žárlivost, pohlavní vzrušení.

Také v této oblasti se projevil alkohol jako významný kriminogenní faktor. Ve většině případů byly totiž činy spáchány pod bezprostředním vlivem alkoholu, který působil na snížení útlumových mechanismů.

Pachatelé těchto trestných činů byly zpravidla osoby psychopatického založení různého druhu, jejichž intelektuální schopnosti byly většinou podprůměrné nebo osoby slabomyslné v pásmu lehké či střední debility, převážně dříve již trestané. V ojedinělých případech šlo o osoby, které až do spáchání činu vedly řádný život pracujícího člověka.

2. Rozhodování o vině

Trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. má v následku smrti totožný zákonný znak s trestným činem vraždy podle § 219 tr. zák. Rozdíl mezi nimi tkví ve formě zavinění; u trestného činu vraždy musí být následek smrti způsobem úmyslně, kdežto u trestného činu ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. z nedbalosti.

Zárukou toho, aby nedocházelo k nepřipustné záměně obou uvedených trestných činů, tj. aby jako trestný čin vraždy podle § 219 tr. zák. nebyla posuzována jednání vykazující znaky trestného činu ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. a naopak, je tedy správné posouzení otázky zavinění pachatele ve vztahu k následku smrti.

Pochybení, která se v tomto směru vyskytují, vyvěrají především z obtížnosti dokazování subjektivní stránky a z aplikace jednotlivých složek zavinění na zjištěné skutečnosti. Při nedostatku vyjádření

pachatele o jeho psychickém vztahu k následku (pachatelé nezřídka se hájí tak, že o následku svého jednání nepřemýšleli) je třeba často činit závěry o zavinění pachatelů z objektivních okolností.

Jako trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. byly posouzeny i případy, kdy pachatelé intenzivní bodnou ranou nebo opakovanými ranami velkým nožem mířenými do hrudníku způsobili poškozeným takové poranění srdce, že poškození na místě zemřeli. Soudy v takových případech usuzovaly, že pachatelé jednali v eventuálním úmyslu způsobit poškozeným těžkou újmu na zdraví, přičemž z nedbalosti jim způsobili smrt. Tyto závěry jsou v rozhodnutích soudů doloženy nepřesvědčivě. Z rozhodnutí není patrné, proč soudy neuvažovaly o přímém úmyslu ve vztahu k těžké újmě. Závěr o přičítání následku smrti toliko z nedbalosti pak zpravidla není blíže odůvodněn. Při správném postupu by soudy v takových případech měly uvažovat o úmyslném zavinění pachatele ve vztahu k následku smrti poškozeného.

Stejně byly posuzovány i případy, kdy pachatel způsobil jinému smrt v souvislosti se svým napadením, přičemž nebyly zcela splněny podmínky nutné obrany. Při excessu je nutno čin jinak posuzovat podle obecných zásad, zejména i z hlediska jeho subjektivních znaků. Není proto vyloučeno, aby takový čin byl posouzen jako trestný čin vraždy spáchaný za polehčující okolnosti ve smyslu § 33 písm. f) tr. zák., lze-li pachateli prokázat alespoň eventuální úmysl. To platí i při překročení mezí domnělé nutné obrany.

Ojediněle se vyskytl případ, kdy pachatel byl uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. ačkoliv provedenými důkazy nebylo spolehlivě prokázáno zavinění pachatele v vztahu k následku smrti poškozeného.

V jedné věci byly nesprávně posuzovány podmínky přičitatelnosti těžšího následku ve smyslu § 222 odst. 2 tr. zák. při společném napadení poškozeného několika osobami.

Krajský soud zjistil, že obvinění chtěli z pomsty poškozeného zbít, neměli však v úmyslu a ani se nedohodli jej usmrtit. Dovodil pak, že za těžší následek smrti poškozeného odpovídají všichni obvinění, i když tento následek nastal jen z jednání jednoho z nich, neboť jednali jako spolupachatelé.

Odvolací soud vyslovil správný právní názor, že obvinění jsou spolupachatelé jen ve vztahu k úmyslnému způsobení těžké újmy na zdraví (§ 222 odst. 1 tr. zák.) a nikoliv též ve vztahu k těžšímu následku přičitatelnému jen z nedbalosti. Pokud však odvolací soud vyslovil, že za těžší následek odpovídá jen ten z obviněných, z jehož jednání tento následek přímo nastal, není tento názor správný.

Jestliže v konkrétním případě byly splněny podmínky pro to, aby veškeré jednání spolupachatelů, na kterém se dohodli, bylo přičítáno každému z nich, pak těžší následek vznikl z jejich společného jednání a jednotlivého pachatele nemůže vyvinít bez dalšího jen ta okolnost, že těžší následek vznikl z jednání jiného pachatele, odděleně pojatého a nikoliv z jednání jeho, taktéž odděleně pojatého. V takovém případě je nutno zavinění každého z nich zkoumat odděleně a pokud zde zavinění je, nezáleží již na tom, že příčinou těžšího následku bylo jen jednání jednoho z těchto pachatelů, pojaté odděleně. Za těžší následek by pak obvinění odpovídali nikoli jako spolupachatelé, nýbrž každý samostatně (srov. č. 20/70 sb. rozh. tr.).

Jinak ve většině přezkoumaných věcí byla rozhodnutí soudů o vině pachatelů trestným činem ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. shledána jako věcně správná. Přesvědčivé odůvodnění subjektivní stránky jednání pachatelů, odpovídající požadavkům zákona (§ 125 tr. ř.), je však spíše výjimkou než pravidlem.

Použití kvalifikace podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. v některých rozhodnutích se odůvodňuje tak, jakoby

z hlediska přičítání těžšího následku postačovalo jen zjištění příčinného vztahu mezi jednáním pachatele a tímto následkem, aniž by bylo třeba dokazovat zavinění ve vztahu k tomuto následku. Takový názor je v rozporu se zásadou odpovědnosti za zavinění. Není ojedinělé odůvodnění omezující se na pouhé konstatování, že pachatel odpovídá za následek smrti z nedbalosti.

Z odůvodnění některých rozhodnutí není zřejmá forma úmyslného zavinění (úmysl přímý, eventuální) ve vztahu k těžké újmě na zdraví (§ 222, odst. 1 tr. zák.). Pokud soudy zjišťují eventuální úmysl, dovozují zpravidla vědomost pachatele o možnosti uvedeného následku, ale nevěnují již náležitou pozornost zdůvodnění volní složky (srozumění).

Uvedené nedostatky v odůvodnění subjektivní stránky snižují přesvědčivost soudních rozhodnutí.

3. Ukládání trestu

Pokud jde o ukládání trestu za trestné činy ublížení na zdraví podle § 222, odst. 1, 2 tr. zák., nebyly zjištěny závažnější nedostatky. Uložené tresty odnětí svobody v podstatě odpovídají stupni nebezpečnosti trestného činu pro společnost, poměrům pachatele a možnosti jeho nápravy (§ 31 odst. 1 tr. zák.) a lze je považovat za přiměřené i z hlediska účelu trestu (§ 23 odst. 1 tr. zák.).

Tresty odnětí svobody byly uloženy většinou ve výměře kolem poloviny trestní sazby uvedené v § 222 odst. 2 tr. zák., výjimečně při její horní hranici. Ke snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby za použití § 40 odst. 1 tr. zák. nedošlo, když k takovému postupu nebyly právem shledány podmínky v tomto ustanovení uvedené.

O vcelku správné praxi krajských soudů při ukládání trestů svědčí i to, že ke změně samotného výroku o trestu v odvolacím řízení došlo jen ve dvou případech, kdy odvolací soud snížil trest odnětí svobody, uložený krajským soudem ve výměře 11 roků, na 8 roků, resp. když na rozdíl od krajského soudu neshledal splnění zákonných podmínek pro uložení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby a uložil trest na její dolní hranici.

Odůvodnění výroku o trestu nemá vždy potřebnou úroveň. Často se omezuje na zjišťování okolností, které jsou potřebné pro rozhodnutí o trestu, aniž by bylo patrné, jaký význam se jim přisuzuje jednotlivě a při celkovém hodnocení stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost.

Z hlediska zařazení pachatelů do nápravně výchovných skupin pro výkon trestu odnětí svobody nebyly zjištěny závady.

C.

Procesní otázky

V řízení o trestných činech vraždy se stalo takřka pravidlem, že jsou přibíráni znalci především z oboru psychiatrie a psychologie, popř. sexuologie. V praxi se někdy vyskytují nejasnosti v tom, jaký je vztah mezi znalci uvedených vědních oborů v posudkové činnosti, co je možno od znalců jednotlivých oborů požadovat a k jakým otázkám se mají nebo mohou vyjádřit.

Rozmezí mezi psychiatrickým a psychologickým posudkem lze obecně spatřovat v tom, že jádro otázek řešených psychiatrem spočívá v oblasti psychopatologické, kdežto psychologovi je vyhrazena oblast psychologie pachatele, jehož duševní stav je v podstatě v normě, a to v jeho sféře interpersonální, při rozboru a objasňování motivačních faktorů, při zkoumání subjektivních podmínek a příčin trestného jednání pachatele, psychologických faktorů urychlujících či retardujících, resp. vůbec znemožňujících proces resocializace pachatele. Závěry psychologických posudků mohou být velmi užitečné, pokud objasňují některé osobnostní rysy, inteligenci související

se způsobem jeho myšlení, důsledky životního prostředí na utváření osobnosti pachatele a jeho přístupnost k psychotherapeutickému popř. jinému výchovnému působení. Jedině znalci psychiatrie (nikoli psycholog) jsou povoláni k tomu, aby se vyjádřili, zda a jakou duševní poruchou trpěl pachatel v době činu, a aby určili její vliv na rozpoznávací a ovládací schopnosti pachatele (§ 116 odst. 1 tr. ř.). Pomoc znalců psychiatrů v trestním řízení se však nemusí vyčerpávat poskytnutím podkladů pro posouzení otázky přičetnosti pachatele. Psychiatrický posudek může dát odpověď i na některé další otázky, které nemusí nutně vyznít v tak mezní závěry, jako je přičetnost, nepřičetnost nebo zmenšená přičetnost. Při hraničních stavech je na místě, aby se vyjádřili znalci z obou těchto oborů. Psychiatr při svých závěrech z hlediska rozpoznávacích a ovládacích schopností pachatele přihlíží k dílčím závěrům posudku psychologa. Psychologická expertiza je mnohdy nezbytným doplňkem komplexního posouzení duševního stavu pachatele, ať již jako součást posudku psychiatrického nebo ve formě samostatného posudku.

Přibrání znalce sexuologa je na místě v případech posuzování trestných činů vraždy spáchaných sexuálními devianty nebo pachateli s výrazně zvýšeným sexuálním pudem. Sexuolog může totiž přesněji diagnostikovat takové případy, zejména složitější povahy, a přispět k objasnění motivačních faktorů a jejich vlivu na rozhodnutí pachatele spáchat trestný čin, i možností resocializace takových pachatelů. Vyjadřuje se též k otázce vhodnosti ochranného léčení. Sexuolog může přispět k správnému posouzení otázek řešených v psychiatrických expertizách zejména tam, kde jsou pochybnosti, zda pachatel je sadista a zad u něho jde o sexuální agresí. Pokud má také erudici (atestaci) psychiatrickou, je sexuolog rovnocenný znalci psychiatrovi a může se vyjadřovat i k diagnóze duševních poruch a jejich vlivu na rozpoznávací a ovládací schopnosti pachatele.

Výsledky znaleckých expertiz ze všech uvedených oborů mohou přispět i k správnému hodnocení věrohodnosti výpovědí a subjektivních vztahů pachatele k znakům trestného činu.

Je však třeba zdůraznit, že znalecký posudek je důkazním prostředkem, tedy podkladem pro rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení. Z této povahy znaleckého posudku vyplývá, že znalec činí odborné závěry vždy jen o otázkách skutkových (nikoli právních) a že znalecký posudek podléhá hodnocení rozhodujícího orgánu tak jako každý jiný důkaz. Od ostatních důkazů se znalecký posudek ovšem odlišuje hledisky, z nichž se má konat hodnocení.

Soudy někdy nepostupují důsledně při hodnocení znaleckých posudků a opírají se o jejich závěry, i když se v nich vyskytují nedostatky, které by měly být odstraněny postupem ve smyslu § 109 tr. ř.

Obviněný byl uznán vinným trestným činem vraždy podle § 219 tr. zák. pro skutek, že po té, když byl fyzicky napaden svým zetěm, uchopil železnou trubku (89,2 cm dlouhou o průměru 4,8 cm) a tou udeřil zetě dvakrát do přední části hlavy a potom, když zeť ležel na zemi, ještě třikrát nebo čtyřikrát do levé části hlavy, a tím ho usmrtil.

Poškozený požíval v nadměrném množství alkoholické nápoje, byl agresivní ke své manželce (dceři obviněného) i k dětem, které bil a vyháněl z domu, ale i vůči obviněnému, který se snažil, aby rodinné vztahy byly dobré. Kritického dne přišel poškozený v opilém stavu do domu obviněného hledat svou manželku. Když mu obviněný řekl, že manželka poškozeného tam není a prosil ho, aby odešel, poškozený začal obviněnému vulgárně nadávat, zaútočil na něj, potrhla na něm košili a způsobil mu škrábance na prsou. Navíc poškozený napadl i manželku obviněného tak, že ta upadla do bezvědomí. Potom poškozený znovu zaútočil na obviněného. Při vzájemné potyčce oba upadli na zem, kde obviněný uchopil železnou trubku. Když oba vstali udeřil poškozeného železnou trubkou po hlavě tak, že poškozený upadl na zem. Potom obviněný ležícího poškozeného ještě několikrát udeřil trubkou do hlavy, čímž mu způsobil vícenásobnou zlomeninu klenby i spodiny lebeční s poškozením mozku. Údery zasazené poškozenému ve stoje nebyly smrtelné; tento charakter měly teprve údery zasazené poškozenému, když ležel na zemi.

Podle posudku znalců psychiatrů obviněný spáchal čin v afektu, který v druhé fázi nabyl charakteru nezvládnutelného afektu. Obviněný mohl rozpoznat nebezpečnost svého jednání, ale nemohl své jednání ovládat. Závěrem znalci uvedli, že obviněný spáchal čin v nezvládnutelném afektu, tedy ve stavu snížené přičetnosti.

Pomine-li se již, že znalcům nepřísluší činit závěry z hlediska přičetnosti pachatele, byl uvedený písemný posudek jednak nejasný v tom, co bylo míněno „druhou fází“, v níž afekt nabyl povahy nezvládnutelného afektu, jednat rozporný v tom, že znalci při zjištění, že obviněný v důsledku nezvládnutelného afektu nemohl ovládat své jednání, učinili závěr, že obviněný spáchal čin ve stavu zmenšené přičetnosti.

Pro uvedené vady posudku měly již orgány přípravného řízení požadovat od znalců vysvětlení a doplnění posudku. Když tak neučinily, měl krajský soud po předběžném projednání obžaloby věc vrátit prokurátorovi k došetření z důvodů uvedených v § 188 odst. 1 písm. f) tr. ř. Krajský soud však takto nepostupoval, nýbrž nařídil hlavní líčení, při kterém vyslechl jen jednoho ze znalců. Tento znalec zprvu potvrdil závěry písemného posudku a uvedl, že afekt nabyl charakteru nezvládnutelného afektu v konečných fázích jednání obviněného, což vysvětlil tak, že obviněný měl částečnou amnézii - výpad vzpomínek více v druhé fázi svého jednání. V závěru své výpovědi znalec v rozporu se závěry písemného posudku uvedl, že obviněný mohl své jednání ovládat částečně a že se proto obviněnému přisuzuje toliko snížená přičetnost. Touto výpovědí znalce nejen že nebyly odstraněny vady písemného posudku, nýbrž navíc došlo k závažné změně stanoviska jednoho ze znalců v otázce vlivu afektu na ovládací schopnost obviněného. Krajský soud, aniž by postupoval podle § 108 odst. 2 tr. ř. (věta za středníkem), resp. podle § 109 tr. ř. (pokud by se výsledkem obou znalců snažil odstranit vady písemného posudku), zaujal v otázce přičetnosti obviněného stanovisko, že ovládací schopnost obviněného byla podstatně snížena, poněvadž obviněný jednal v afektu, který nabyl v druhé fázi incidentu charakteru nezvládnutelného afektu.

K tomu je třeba uvést, že o nezvládnutelnosti afektu lze hovořit jen při chorobném afektu, který však znalci nediodagnostikovali.

Při provádění důkazu znaleckými posudky se vyskytuje nesprávný postup i v jiných směrech.

V přípravném řízení byl podán posudek znalců psychiatrů, podle kterého obviněný v době spáchání činu (pokus vraždy) trpěl závažnou, byť přechodnou duševní poruchou (komplikovanou opilostí - patologickou ebrietou), v jejímž důsledku u obviněného vymizela zcela ovládací i rozpoznávací schopnost.

Vyšetřovatel prokuratury, aniž respektoval postup stanovený v § 109 tr. ř. nařídil provedení dalšího znaleckého posudku psychiatrů (tzv. superposudku). Podle závěrů tohoto druhého znaleckého posudku u obviněného nešlo o opilost patickou, ale o opilost komplikovanou, která nezpůsobuje úplnou ztrátu ovládacích a rozpoznávacích schopností, nýbrž je pouze snižuje, i když výrazně.

V dalším řízení prokurátor i soud postupovali tak, jakoby prvně podaný znalecký posudek, který obviněného vyvíňoval, neexistoval. V obžalobě bylo navrženo provedení důkazu pouze výsledkem znalců, kteří podali druhý znalecký posudek. Znalcům, kteří vypracovali první posudek, nebyla vůbec poskytnuta možnost podat vysvětlení ve smyslu § 109 tr. ř. a vyjádřit se k závěrům druhého posudku. Krajský soud se v odůvodnění svého rozhodnutí vůbec nezabýval závěry prvního znaleckého posudku, tento posudek vůbec nezhodnotil a nezdůvodnil, proč má za to, že jsou správné závěry druhého znaleckého posudku. Postup krajského soudu je též v rozporu v ust. § 220 odst. 3 tr. ř., podle kterého je soud povinen důkazní materiál z přípravného řízení, který má vztah k projednávané věci, v hlavním líčení probrat a v rozhodnutí se s ním vypořádat.

Vyžádání dalšího znaleckého posudku je možné jen po vyčerpání postupu podle § 109 tr. ř., když vysvětlení dosavadních znalců nebo doplnění znaleckého posudku nevedlo k cíli. Je proto v rozporu s cit. ustanovením, jestliže orgán trestního řízení bez věcných důvodů, aniž by si vyžádal vysvětlení nebo doplnění znaleckého posudku, přibere jiné znalce jen proto, že se závěry znaleckého posudku vnitřně nesouhlasí. Rozhodující orgán trestního řízení nemůže odmítnout přihlížet k znaleckému posudku s poukazem na jeho nedostatky, aniž se pokusil tyto nedostatky odstranit postupem podle § 109 tr. ř.

V praxi lze někdy pozorovat nesprávný postup v tom, že při rozdílných závěrech dvou znaleckých posudků vychází rozhodující orgán bez jakéhokoliv zdůvodnění z posudku podaného později. Jestliže byly podány dva znalecké posudky, jejichž závěry se rozcházejí, nemůže rozhodující orgán vzít libovolně za podklady svého rozhodnutí jeden z nich. při rozhodování je nutné přihlídnout ke všem provedeným důkazům (pokud mají vztah k projednávané věci) a hodnotit je jak jednotlivě, tak i v jejich souhrnu (§ 2 odst. 5, 6 tr. ř.). V rozhodnutí musí být proto zdůvodněno, proč se soud (prokurátor) opřel o jeden z rozdílných znaleckých posudků. V takových případech je třeba, aby k projednání věci před sudem byli předvoláni všichni zúčastnění znalci. Vyžaduje to zásada ústnosti i zásada zjišťování objektivní pravdy.

Jinak nebylo zjištěno závažnější porušení procesních ustanovení; ojediněle se vyskytly některé nedostatky méně závažné.

Odvolací soud, aniž sám provedl nějaký důkaz, změnil skutková zjištění napadeného rozsudku, na jejichž podkladě krajský soud přiznal obviněnému polehčující okolnost ve smyslu § 33 písm. f) tr. zák. Po zrušení napadeného rozsudku ve výroku o trestu odvolací soud rozhodl sám ve věci tak, že v důsledku odpadnutí uvedené polehčující okolnosti neshledal podmínky pro použití § 40 odst. 1 tr. zák. a uložil obviněnému trest na dolní hranici trestní sazby., Tento postup odvolacího soudu nebyl v souladu s ustanovením § 259 odst. 3 tr. ř.

V jiné věci došlo k porušení ustanovení § 158 odst. 3 tr. ř. tím, že nejdůležitější svědci byli vyslechnuti před zahájením trestního stíhání. Kromě toho pachatel byl v této věci vyslechnut jako podezřelý, ačkoliv do postavení osoby podezřelé se dostal teprve zadržením, k němuž došlo později.

Závěry:

Trestné činy vraždy, přestože nenabývají nebezpečnějších forem a jejich počet celkově nevzrůstá, jako je tomu v současném kapitalistickém světě, zůstávají jedním z nejzávažnějších druhů kriminality, jemuž je třeba nadále věnovat zvýšenou pozornost.

Problematika trestných činů vraždy klade vyšší nároky na rozhodovací činnost soudů. Soudům činí obtíže zejména objasňování a posuzování subjektivní stránky. Nerozlišuje se vždy správně mezi přímým a nepřímým úmyslem. Pochybení se vyskytují i při rozlišování mezi nepřímým úmyslem a nedbalostí ve vztahu k následku smrti. Pachatelem tvrzenou lhostejnost k následku smrti soudy někdy mechanicky ztotožňují se srovnáním s následkem smrti, aniž zkoumají skutečný psychický vztah pachatele k tomuto následku. V důsledku uvedených pochybení byla v některých případech posuzována jako trestný čin vraždy i taková jednání, která by při správném posouzení zakládala jiný trestný čin (nejčastěji trestný čin ublížení na zdraví podle § 222, odst. 1, 2 tr. zák.).

Pro objasnění příčinnosti pachatele, subjektivní stránky (zejména pohnutky a nepřímo i zavinění) a možnosti nápravy a resocializace pachatele se ve všech případech přibírají znalci z oboru psychiatrie, popř. i z oboru psychologie a sexuologie. Soudy ne vždy věnují dostatečnou pozornost hodnocení znaleckých posudků a přebírají jejich závěry a opírají o ně svá skutková zjištění i tehdy, když posudky trpí rozpory nebo jinými vadami, které nebyly odstraněny postupem podle § 109, popř.

i podle § 110 tr. ř. K pochybení dochází i při vyžadování dalšího znaleckého posudku, když není dodržován postup podle § 109 tr. ř. a když při odporujících si závěrech dvou znaleckých posudků soud vychází z posudku podaného později, aniž tento postup zdůvodnil a aniž se zabýval prvně podaným posudkem a poskytl znalcům, kteří tento posudek podali, možnost vyjádření k závěrům posudku podaného později.

Praxe soudů při postihu trestných činů vraždy je přes některé dílčí nedostatky v podstatě správná a odpovídá požadavkům náležité ochrany společnosti před těmito trestnými činy. Úroveň soudní praxe při ukládání výjimečného trestu smrti se zlepšila. Některé z nedostatků při aplikaci ust. § 29 odst. 1 tr. zák., v minulosti již vytýkaných, však ještě trvají.

Výjimečný trest odnětí svobody ve výměře nad 15 let až do 25 let je po překonání počátečních tendencí některých krajských soudů vykládat ustanovení § 29 odst. 1, 3 tr. zák. příliš extenzivně, ukládán v odůvodněných případech při splnění všech zákonem stanovených podmínek.

K pochybením, byť ojedinělým, dochází při ukládání trestu odnětí svobody mladistvým, když se používá trestní sazby podle § 79 odst. 2 tr. zák., aniž byly splněny příslušné zákonné podmínky.

Tresty odnětí svobody uložené v zákonné sazbě § 219 tr. zák. (10 až 15 let) soudy zpravidla správně diferencují podle povahy jednotlivých případů. Pokud další, i když jen výjimečná možnost individualizace je dána ustanovením § 40 odst. 1 tr. zák., je praxe soudů při používání tohoto ustanovení vcelku správná. K některým pochybením v tomto směru dochází v důsledku nesprávného hodnocení okolností z hlediska „výjimečných okolností případu“ nebo „mimořádných poměrů pachatele“.

Při rozhodování o způsobu výkonu trestu odnětí svobody postupují soudy podle zásady vyplývající ze zákona, že zařazení pachatele do jiné než třetí nápravně výchovné skupiny má být spíše výjimkou než pravidlem. Přesto se někdy postupuje mechanicky a nikoliv přísně individuálně, když se způsob výkonu trestu stanoví jen podle kvalifikace trestného činu a nikoliv též se zřetelem ke všem dalším okolnostem významným pro posouzení stupně a povahy narušení pachatele.

Na úseku rozhodování soudů o trestných činech ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. se rovněž vyskytují problémy a nedostatky při posuzování subjektivní stránky. Nezjišťuje se správně forma úmyslného zavinění ve vztahu k těžké újmě na zdraví (§ 222 odst. 1 tr. zák.) a zejména forma zavinění ve vztahu k následku smrti (§ 222 odst. 2 tr. zák.). Soudy někdy nepřesvědčivě dovozují zavinění z nedbalosti ve vztahu k následku smrti i v takových případech, kdy mělo být uvažováno o úmyslném zavinění. V případech, kdy dochází k usmrcení jiného při překročení mezí nutné obrany (i domnělé obrany) a kdy tedy je třeba posuzovat zavinění podle obecných zásad, se nezkoumá, zda ve vztahu k následku smrti nepřichází v úvahu zavinění úmyslné, ačkoliv zjištěné okolnosti takovému zavinění nasvědčují. V důsledku těchto pochybení se jako trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, 2 tr. zák. posuzují jednání, který by při správném posouzení mohla zakládat trestný čin vraždy podle § 219 tr. zák.

Při ukládání trestu odnětí svobody za tyto trestné činy nedochází k závažnějším nedostatkům. Uložené tresty v podstatě odpovídají požadavku individualizace a diferenciaci trestu a jsou přiměřené z hlediska účelu trestu. Naproti tomu odůvodnění výroků o trestu nemá vždy potřebnou úroveň a přesvědčivost. Pochybení při použití § 40 odst. 1 tr. zák. jsou zcela ojedinělá. Rovněž při rozhodování o způsobu výkonu trestu odnětí svobody, uloženého za tyto trestné činy, postupují soudy vcelku správně.

Odstranění všech uvedených nedostatků při rozhodování soudů je předpokladem dalšího zvýšení účinnosti i zákonnosti trestního postihu pachatelů těchto závažných trestných činů.